

Πρόλογος

Επειδή οι πρόλογοι διαβάζονται πριν απ' το υπόλοιπο βιβλίο, μοιάζουν συχνά με πρόπυλο, που προετοιμάζει τη θέα και την είσοδο στον εσωτερικό χώρο, ή με παράθυρο, απ' όπου αποκτά κανείς μια κλεφτή εντύπωση των εσωτερικών πραγμάτων χωρίς να έχει εξασφαλίσει την πρόσβαση σε αυτά, ή ίσως με κήπο, που συγκρατεί το ενδιαφέρον επισκιάζοντας για λίγο το κτίριο του οποίου αποτελεί προέκταση. Πράγματι, λίγα είναι τα βιβλία που εκθέτουν ως πρόλογο τη θεμελίωσή τους, με υπόδειγμα τη φράση: «Σημείον ἔστιν, οὗ μέρος οὐθέν. Γραμμὴ δέ μήκος ἀπλατές. Γραμμῆς δέ πέρατα σημεία». Σε αυτά, η κατασκευαστική λογική και η περιπατητική ή αφηγηματική παρουσίαση των εσωτερικών πραγμάτων ταυτίζονται. Όμως τις περισσότερες φορές, η αισθητηριακή παρουσίαση και η λογική κατανόηση παραπέμπουν η μια στην άλλη σαν χορευτές που συντονίζουν δύο διαφορετικές κινήσεις σχηματίζοντας από κοινού τον χώρο. Στους χορούς οι πρώτες κινήσεις χαράζουν ένα σχήμα πάνω στη σκηνή. Είναι όμως προτιμότερο να φανταστούμε ότι ο πρόλογος που ακολουθεί μοιάζει με τη χάραξη οικοδομικών γραμμών επί του νωπού ακόμα εδάφους, δηλαδή με τις σχεδόν άυλες προϋποθέσεις της μορφής, που εμπεριέχουν ωστόσο τους κανόνες της οργάνωσης του χώρου, ακόμα κι αν δεν μπορούμε να διερευνήσουμε αισθητηριακά τη σημασία τους προτού κτιστούν οι οικοδομές.

Ο τίτλος *Χωρογραφίες* προαναγγέλλει τέσσερα κείμενα που έχουν ως κοινό τους θέμα την περιγραφή των χωρικών σχέσεων και του νοήματός τους. Τελικό επίκεντρο της προσοχής είναι τα κτίρια, και μάλιστα κτίρια με πλατιά αναγνωρισμένη αρχιτεκτονική ποιότητα. Η αρχιτεκτονική ορίζεται αρχικά ως τέχνη του σχεδιασμού και της κατασκευής των κτιρίων. Η λέξη όμως δεν αναφέρεται μόνο σε μια δραστηριότητα των υποκειμένων, αλλά και στις ποιότητες του αντικειμένου. Έτσι, ως αρχιτεκτονική εννοούμε την υπαγωγή της κατασκευής των κτιρίων σε μια αναγνωρίσιμη λογική, ή ακριβέστερα σε ηθελημένες σχέσεις που έχουν μια αναγνωρίσιμη συνέπεια και εξάρτηση η μια από την άλλη, πέρα από τον σεβασμό των φυσικών νόμων που επηρεάζουν την οικοδομή. Με αυτή άλλωστε τη σημασία, η χρήση της λέξης έχει γενικευθεί και τη χρησιμοποιούμε αναφερόμενοι στη λογική οργάνωση

και άλλων ανθρώπινων κατασκευών, όχι μόνο υλικών αλλά και διανοητικών. Στα κτίρια, η λογική της αρχιτεκτονικής αφορά πρώτα απ' όλα τη σύνθεση των χωρικών σχέσεων. Οι χωρογραφίες έχουν ως αφετηρία αυτές ακριβώς τις σχέσεις.

Η λέξη «χωρογραφία» σημαίνει την περιγραφή του χώρου. Ελπίζω ότι το ομόηχο της με τη λέξη «χορογραφία» οδηγεί συνειρμικά στο συσχετισμό του χώρου και του χορού. Ο χώρος σχηματίζεται ως πεδίο δυνατών κινήσεων και με τη σειρά τους οι κινήσεις παρουσιάζονται ως εν δυνάμει χωρικοί σχηματισμοί. Η χωρογραφία προϋποθέτει τη νοερή σύνθεση επιμέρους οπτικών παραστάσεων σε ενιαία νοούμενη μορφή, ενώ η χορογραφία προδιαγράφει μια αλληλουχία μετασχηματισμών που προσδίδουν μια προσωρινή αισθητηριακή υπόσταση στις δυνατές οργανώσεις του χώρου. Η σύνδεση του χώρου και της κίνησης και η συνδιαλλαγή ανάμεσα στο νοούμενο σχήμα και την εμπειρική παράσταση της μορφής μπορούν να θεωρηθούν ως κεντρική μεθοδολογική εμμονή του βιβλίου.

Το βιβλίο περιλαμβάνει, εκτός από περιγραφές κτιρίων, την περιγραφή ενός βουνού, καθώς και ενός λογοτεχνικού έργου. Εξετάζεται έτσι αν ο ρόλος των χωρικών σχέσεων ως αντιληπτικού και νοηματικού σκελετού των κτιρίων μπορεί να προβληθεί και στην κατανόηση ενός φυσικού τοπίου ή να συγκριθεί με τον σχηματισμό του νοήματος σε μια εντελώς διαφορετική έντεχνη κατασκευή. Θα μπορούσε ίσως να λεχθεί ότι τα κείμενα συγκλίνουν προς μια αισθητική κατανόηση των χωρικών σχέσεων και ότι η εκλεκτική διεύρυνση της θεματολογίας ανταποκρίνεται σε γνωστά διλήμματα της αισθητικής: αν δηλαδή η αισθητική ποιότητα μπορεί να αποδίδεται όχι μόνο σε έντεχνες κατασκευές αλλά και στη φύση, ή αν μπορούμε να αναγνωρίσουμε παρόμοιες αισθητικές αρχές αναφερόμενοι σε διαφορετικά είδη έργων. Ωστόσο, τα κείμενα που ακολουθούν, και αν ακόμα μεταφέρουν την απόλαυση της χωρικής μορφής, δεν μπορούν να θεωρηθούν αισθητικά, τουλάχιστον όχι με τους κοινά αποδεκτούς αυστηρότερους ορισμούς της λέξης.

Ο πρώτος λόγος είναι εμφανής. Τα κείμενα δεν οργανώνονται γύρω από το σύνθετο αντικείμενο της αισθητικής κρίσης, την απόδοση δηλαδή του χαρακτηρισμού του ωραίου. Ο δεύτερος λόγος παρουσιάζει ίσως μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τον αναγνώστη. Επειδή δεν μπορούμε να χαρακτηρίσουμε το ωραίο ως ιδιότητα, έτσι ώστε να μπορούμε στη συνέχεια να αποφανθούμε με βεβαιότητα αν ένα αντικείμενο είναι ή δεν είναι ωραίο, έχει επικρατήσει η αντίληψη (Beardsley, 1981) ότι η αισθητική ασχολείται με ένα είδος εμπειρίας, με το κοίταγμα των αντικειμένων από μια ιδιαίτερη σκοπιά, αλλά όχι με ιδιότητες που μπορούν να αποδοθούν στα αντικείμενα με ρητό και ελέγξιμο τρόπο. Αντίθετα, τα κείμενα που ακολουθούν δείχνουν μάλλον μια εμμονή στην επισήμανση και περιγραφή αντικειμενικών ιδιοτήτων.

Το ερώτημα αν κάποια ιδιότυπη αισθητική εμπειρία μπορεί να εντοπιστεί στα συμπραζόμενα των χωρογραφιών ας μείνει λοιπόν ανοικτό και για τον συγγραφέα και για τον αναγνώστη. Πρέπει όμως να εξηγηθεί ο εστιασμός της προσοχής σε συγκεκριμένα αντικείμενα και η απόφαση να μιλήσουμε επίμονα γι' αυτά, επιστρέφοντας τις νοηματικές αφαιρέσεις της γλώσσας στη δική τους περιγραφή, επιβάλλοντας έναν βηματισμό που μπορεί να κουράσει όποιον αναγνώστη αναζητεί γρήγορα το συμπέρασμα.

Η κατανόηση της χωρικής μορφής, όπως και των περισσότερων πραγμάτων, συνδέεται αναπόσπαστα με τη δυνατότητα συγκρίσεων. Οι συγκρίσεις μάς επιτρέπουν να ορίσουμε αρχικά τις ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά της μορφής, διατυπώνοντας περισσότερο ή λιγότερο αφαιρετικές έννοιες, και να προχωρήσουμε έπειτα στην περιγραφή των σχέσεων και των αρχών που διέπουν τον σχηματισμό της, των μαθηματικών και φυσικών περιορισμών που της επιβάλλονται και των ανοικτών δυνατοτήτων μορφοπλασίας που διαβλέπουμε μέσα από τη σύγκριση του δεδομένου μορφολογικού υλικού. Στην περίπτωση των κτιρίων, όπως και πολλών άλλων ανθρώπινων κατασκευών, μας ενδιαφέρει επίσης ο τρόπος με τον οποίο η μορφή επιτρέπει τη λειτουργία ή ανταποκρίνεται σε πολιτισμικούς στόχους. Αυτό το ενδιαφέρον μας ωθεί στη διατύπωση θεωριών, όχι μόνο για τις αρχές που διέπουν την ίδια την κατασκευή της μορφής, αλλά και για τον τρόπο που οι ιδιότητες της μορφής επηρεάζουν την χρησιμοποίησή της.

Παρ' όλο όμως που η θεωρία συνίσταται εξ ορισμού στην κατασκευή κάποιων αφαιρέσεων, οδηγεί ταυτόχρονα στον εστιασμό της προσοχής σε συγκεκριμένα φαινόμενα, που είτε αποκτούν ιδιαίτερη σημασία για τον έλεγχο της είτε εγκυμονούν νέα ερωτήματα, τα οποία η θεωρητικά εξοπλισμένη εμπειρία μάς επιτρέπει να διασθανθούμε ακόμα και όταν δεν μπορούμε να τα διατυπώσουμε με σαφήνεια. Υπάρχει όμως και μια τρίτη, ενδιάμεση κατηγορία φαινομένων, που έχουν ιδιαίτερη αξία για τη θεωρητική σκέψη. Πρόκειται για φαινόμενα που προσφέρονται ταυτόχρονα ως ερεθίσματα της διαίσθησης και ως σαφή παραδείγματα της αποκρουστώσεως θεωρητικών νοημάτων, ίσως επειδή προσφέρουν στην παρατήρηση έναν πλούτο και μια διαύγεια σχέσεων που δεν έχουν διαπιστωθεί αλλού και δεν μπορούν να γενικευθούν. Ενώ συνήθως η θεωρία προσανατολίζεται στη διατύπωση σχέσεων που ισχύουν πάντα υπό ορισμένες προϋποθέσεις, τα φαινόμενα της τρίτης κατηγορίας προσανατολίζουν τη σκέψη στην επίγνωση ότι ένα πράγμα είναι, έστω και για μία μόνο φορά, δυνατό, και άρα στην παραπέρα διερεύνηση αυτής της δυνατότητας και των συνθηκών της. Κατά την περίοδο που γράφονταν οι *Χωρογραφίες* τα αντικείμενα των περιγραφών είχαν αυτόν ακριβώς το χαρακτήρα, και έτσι εξηγείται ο εστιασμός της προσοχής. Εξηγείται ίσως επίσης και η αμηχανία απέναντι στις παραδοχές της αισθητικής. Δεν θα είναι καθόλου δυσάρεστο αν, με την πάροδο του χρόνου και την εξέλιξη της σκέψης, τα ίδια πράγματα χάσουν αυτό τον ιδιαίτερο χαρακτήρα, είτε επειδή οι ιδιότητές τους θα φαίνονται πλέον πιο κοινές σε σχέση με άλλα τεχνήματα, προγενέστερα ή μεταγενέστερα, είτε επειδή η προσοχή θα έχει στραφεί προς διαφορετικά ερωτήματα. Σε αυτή την περίπτωση μπορεί να διατηρήσουν το αισθητικό τους ενδιαφέρον, αν αυτό λανθάνει στις χωρογραφίες, αλλά να χάσουν το ταυτόχρονο θεωρητικό τους ενδιαφέρον ως παραδείγματα μιας δυνατότητας.

Το βιβλίο περιλαμβάνει και ένα θεωρητικό κείμενο. Ο ρόλος του είναι να διαπραγματευτεί ρητά, μετά την ανάγνωση των χωρογραφιών, τα ζητήματα που αναγνωρίζονται ή υποδηλώνονται σε αυτό τον πρόλογο. Η φιλοδοξία του περιορίζεται πιο αυστηρά στο πλαίσιο της κτιριακής αρχιτεκτονικής.